

Kristian Gerner & Ulf Zander

Fredrik Böök i offentligheten

– en introduktion

Drygt sextio år efter sin död är Fredrik Böök och hans gärning alltjämt aktuell. Han var under 1900-talets två första årtionden en framgångsrik och flitig litteraturhistoriker. Hans forskningar om främst svensk 1800-talslitteratur ledde till att han 1907 blev docent i litteraturhistoria i Lund. Tretton år senare kröntes den akademiska banan med en professur vid samma lärosäte.

Att slå sig till ro i ett akademiskt elfenbenstorn var han emellertid inte intresserad av. Som hans levnadstecknare Svante Nordin konstaterat ägde Böök förmågan att fånga sina läsare:

Han ägde en oemotståndlig läsbarhet. [...] En poet eller romanförfattare kan skriva för evigheten eller eftervärlden. En publicist skriver alltid *pieces fugitives*, alltid för dagen. Fångar han inte omedelbart läsarens intresse är hans tillfälle försatt. Det var Bööks konst att bli läst genast.¹

Det är med detta i åtanke knappast förvånande att Böök var en av Sveriges flitigaste och mest tongivande litteraturvetare och -kritiker från åren kring 1910 fram till början av andra världskriget. Snart efter debuten 1907 som litteraturkritiker i *Svenska Dagbladet* – där han efterträdde Oscar Levertin – hade han gjort sig ett namn i det litterära Sverige. Bööks inflytande i litterära frågor tilltog ytterligare efter det att han 1922, strax före det att han lämnade professuren i Lund för att på heltid ägna sig åt författarskap och journalistik, valts in i Svenska Akademien som Harald Hjärnes efterträdare. Även om det dröjde till 1929 innan han invaldes som femte ledamot i nobelkommittén hade han redan dessförinnan utövat ett stort inflytande över nobelpriset i litteratur. Till exempel var hans välvilja inför Wladyslaw Stanislaw Reymonts litterära produktion starkt bidragande till att den polske författaren tilldelades nobelpriset i litteratur 1924.²

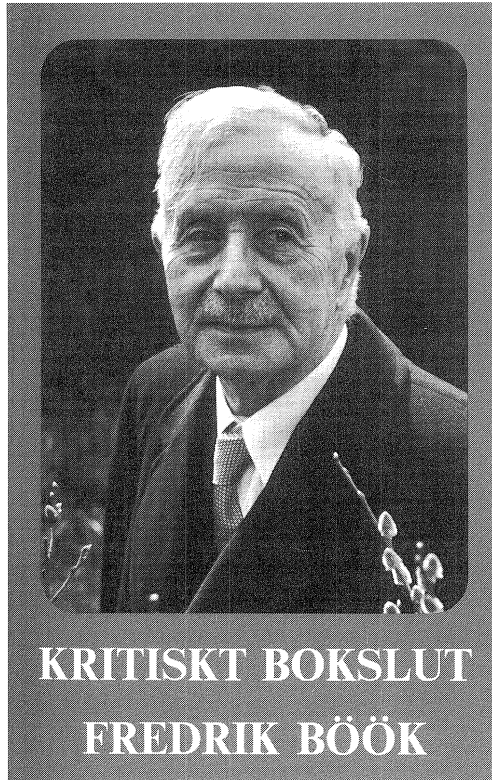
Bööks omfattande produktion utsträcktes från 1910- till 30-talen av ett stort antal reseskildringar, som bidrog till ”[v]idsträckt popularitet”,

då de ”utmärkas av historisk kunskap, rask observation och spiritualitet”, för att citera Bööks biograf i *Svensk Uppslagsbok*, litteraturvetaren Algot Werin.³ Reseskildringarna innehöll emellertid långtifrån bara oskyldigt kåserande om människor och platser när och fjärran. De var i betydande utsträckning också inlägg i den politisk-ideologiska debatten. De som behandlade Tyskland kan, enligt Tomas Forsers terminologi, bäst betecknas som ”propagandistiska”. Förvisso kritiserade Böök, i likhet med Sven Hedin, enstaka inslag i Nazityskland, men han tog aldrig entydigt ”avstånd från någon sida av det tyska samhällslivet”.⁴

Den starka förkärleken för Tyskland, som hos Böök och många andra samtida gärna sammanvävdes med en vurm för stormaktstiden, kom att bli hans olycka. Hans indirekta jämförelse mellan Napoleon och Hitler som de som personifierade Världsanden i kombination med uppskattande reportage om de tyska ockupationssoldaterna i Danmark föranledde skarp kritik. Böök insåg, till skillnad från Hedin, att han skulle göra klokt i att inte fortsätta med protyska uttalanden, men skadan var redan skedd, något som han också var medveten om. I ett brev till sin hustru förklarade han att en tysk förlust inte bara skulle vara en stor olycka för Europa. För tysklandssympatisörer i Sverige skulle det innebära isolering och utanförskap; han fick vara tacksam om han inte blev uppsagd från sin tjänst på *Svenska Dagbladet*.⁵ Som en konsekvens av denna insikt fjärmade han sig i betydande utsträckning från såväl den aktuella skönlitteraturen som den samtida politiska och ideologiska utvecklingen. I stället återupptog han under krigsåren sitt litteraturhistoriska författarskap. Ett resultat av denna ”utstötthets produktivitet”, för att låna Bertil Malmbergs träffsäkra karakteristik, var biografier över Heidenstam, Stagnelius och Tegnér. De fick alla ett övervägande positivt mottagande bland hans kritikerkolleger.

Fredrik Bööks insatser och plats i offentligheten är föremål för fyra artiklar i föreliggande nummer av *Scandia*. Han har visserligen inte huvudrollen men spelar ändå en betydande roll i Patrik Halls diskussion om de retoriska motsatspar som kom att präglade Strindbergsfejden 1910–12. I de tre övriga bidragen, författade av Stefan Björklund, Svante Nordin och Sverker Oredsson, är det Bööks politisk-ideologiska engagemang och vilka uttryck det tog sig de första andra världskrigsåren som står i fokus. Ett gemensamt drag i alla fyra bidragen är det nära släktskapet mellan politik, ideologi, litteratur och historia i Bööks författarskap. Även om det fanns många i offentligheten som inte delade hans politiska preferenser var metoden att applicera historiska och litterära exempel på dagsaktuella exempel alls inte ovanlig. Det är den inte heller idag. Den tid är förbi

Omslaget till Kritiskt bokslut, en samling av Bööks tidningsartiklar från 1940-talet, visar en trött och sorgsen litteraturkritiker – en illustration till den kommentar han gav den forne reskamraten Per Nyström 1950: efter deras gemensamma resa i Sverige 1936 hade ”ingenting mera blivit riktigt roligt”.

då offentligheten dominerades av ett mindre antal mäktiga kritiker som Böök, men i deras ställe har kommit andra slags debattörer som även de har ett betydande inflytande. Visserligen är de litterära referenserna färre – de har i betydande utsträckning ersatts med populärkulturella hänvisningar av allehanda slag – men politiska historiebruk i betydelsen analogier mellan historiska och aktuella händelser, oftast i konflikthärdar, har varit synnerligen frekventa under senare år. Ett av många exempel är de svenska riksdagsledamöter som våren 1999 gjorde en kontroversiell jämförelse mellan NATO:s bombningar av Belgrad, vilka genomfördes i syfte att sätta press på regeringen i Förbundsrepubliken Jugoslavien att dra sig ur Kosovo, och förintelsen.⁶

Annorlunda uttryckt är Böök inte bara en virvel i den ström som förde Europa till katastrofens rand under två världskrig, utan diskussionerna om hans roll i offentligheten under 1900-talets första hälft uppmuntrar också till intressanta jämförelser mellan det mediala landskapet då och nu och på vilka sätt som det förflutna flätas samman med det nuvarande.

Noter

- 1 Svante Nordin, *Fredrik Böök. En levnadsteckning*, Stockholm: Natur & Kultur 1994, s 423–424.
- 2 Malgorzata Anna Packalén, ”Sanningen vill älskas med en sval och stilla kärlek’ – om Fredrik Bööks förhållande till Polen”, i Roger Gyllin, Ingvar Svanberg & Ingmar Söhrman (red.), *Bröd och salt. Svenska kulturkontakter med öst. En vänbok till Sven Gustavsson*, Uppsala: Swedish Science Press 1998, s 205–215.
- 3 A. Wn. (Algot Werin), ”Fredrik Böök”, *Svensk Uppslagsbok*, band 5, 1963, spalt 644.
- 4 Tomas Forser, *Bööks 30-tal. En studie i ideologi*, Stockholm: Norstedts 1976, s. 123.
- 5 Svante Nordin, s 341–342.
- 6 Ulf Zander, ”Den slingrande vägen från Auschwitz. Om Förintelsens bilder och de eventuella sambanden mellan då och nu”, *Scandia* 2000:2, s 301–302.